

Hoe kun je vragenlijsten gebruiken in onderzoek?

Grip op wetenschappelijk onderzoek (3)

Steeds vaker lees je over kwantitatief onderzoek naar geestelijke verzorging, ook in dit tijdschrift. Je kunt daarin soms struikelen over het jargon en betwijfelen of je echt begrijpt wat er staat. Maar wat levert kwantitatief onderzoek voor kennis op? In dit derde deel van de serie 'Grip op wetenschappelijk onderzoek' legt de auteur in begrijpelijke taal de basis uit van onderzoek waarin enquêtes gebruikt worden. Daarnaast geeft ze enkele tips voor het gebruik van vragenlijsten bij eigen onderzoek.

Anja Visser

DIT IS DEEL 3 van een vijfdelige serie over empirisch onderzoek in de geestelijke verzorging. Doel van deze serie is om je meer bekend te maken met verschillende vormen van onderzoek, zodat je inzichten uit onderzoek op waarde kunt schatten en kunt toepassen in je eigen praktijk. En misschien wil je zelf wel onderzoek doen? Dan helpt deze serie om je te oriënteren op welke onderzoeksbenadering zou kunnen passen bij wat jij wilt onderzoeken en geeft het je een aantal aandachtspunten voor de planning van je onderzoek.

In deze aflevering bespreek ik onderzoek met behulp van vragenlijsten. In het vorige deel gaven Brenda Mathijssen en ik al aan dat je vragenlijst-

ten zowel voor kwalitatief als voor kwantitatief onderzoek kunt gebruiken (zie nummer 102). In dit deel laat ik zien hoe dat aangepakt kan worden. Ik bespreek de belangrijkste kenmerken van vragenlijsten en sta stil bij wat belangrijke kwaliteitscriteria zijn bij het gebruik van deze onderzoeksmethode. Met deze kennis kun je wetenschappelijke artikelen over onderzoek met vragenlijsten kritisch bestuderen en zo beter bepalen wat je zelf zou kunnen gebruiken.

In deze bijdrage gebruik ik het artikel 'Meten van religie en spiritualiteit in relatie tot psychische klachten en herstel: voorstel voor een multidimensionele vragenlijst' van Hanneke Schaap-Jonker en collega's (2019) om een aantal punten

Figuur 1. Scan deze QR-code om meteen naar het artikel van Schaap-Jonker e.a. te gaan.

te illustreren.¹ In dat artikel wordt namelijk beschreven hoe de auteurs een nieuwe vragenlijst hebben ontwikkeld waarmee het belang van spiritualiteit of religie voor het herstel van mensen met een psychische klachten vastgesteld kan worden. Zo leer je ook een Nederlandse vragenlijst kennen die relevant kan zijn voor geestelijke verzorging.

Functies

Vragenlijsten kunnen voor allerlei doelen ingezet worden, doordat je zowel gesloten als open vragen kunt stellen en veel verschillende onderwerpen kunt bevragen. Vragenlijsten kunnen worden ingezet om te beschrijven wat een bepaalde groep mensen of een bepaalde situatie typeert: wat doen, vinden of voelen mensen, en wat geven ze zelf aan over wat hieraan ten grondslag ligt? Hangen bepaalde gedragingen, meningen of gevoelens met elkaar samen? En zijn er verschillen tussen groepen mensen (bijvoorbeeld op basis van gender, opleiding of levensbeschouwing)?²

Vragenlijsten kunnen ook ingezet worden om gedragingen, meningen of gevoelens te verklaren. Welke factoren beïnvloeden het gedrag, de gedachten of de gevoelens van mensen? Verklaarend onderzoek in de geestelijke verzorging en aanverwante disciplines wordt vaak gedaan om te bepalen of het zin heeft om in te grijpen op bepaalde processen, om het welzijn van mensen positief te kunnen beïnvloeden. Hier moet echter voorzichtig mee omgegaan worden, want dat zaken statistisch met elkaar samenhangen wil nog niet zeggen dat het een de oorzaak is van het ander (volgens het gezegde: correlatie is geen causatie).

Kenmerken

Iedereen heeft op enig moment in het leven wel eens een vragenlijst ingevuld, van het beoordelen van het verblijf in een hotel of het bezoek aan de tandarts tot lange testen over de kwaliteit van de buurt waarin je woont, je persoonlijkheid of je emotionele toestand. Vragen in een vragenlijst kunnen dan ook over allerlei onderwerpen gaan: persoonskenmerken, tevredenheid over bepaalde diensten, houding ten aanzien van politieke of sociale onderwerpen, gedrag, persoonlijkheid, vaardigheden, gedachten en gevoelens, enzovoort. Als een vragenlijst vooral gaat over persoonskenmerken, tevredenheid of houdingen, dan wordt deze ook wel een enquête (of 'survey') genoemd. In het Engels wordt het woord 'questionnaire' gebruikt als een vragenlijst vooral gaat over gedragingen, gevoelens, vaardigheden, enzovoort. In het Nederlands bestaat hier geen aparte term voor.

Vragenlijsten kunnen zowel voor kwalitatief als voor kwantitatief onderzoek worden gebruikt

De Vragenlijst Zingeving en Geloof die Schaap-Jonker e.a. gemaakt hebben, gaat over één onderwerp: de mate van religiositeit of spiritualiteit van een persoon. Tegelijkertijd beslaat de vragenlijst vier deelthema's of dimensies van religiositeit of spiritualiteit: *a)* verinnerlijkte, positief gewaardeerde religiositeit of spiritualiteit, *b)* negatief ervaren religiositeit of spiritualiteit, *c)* zoeken naar zin, en *d)* achtergrondvariabelen over de religieuze zelfidentificatie en activiteit. In het artikel lijkt het erop dat deze thema's losse deelschalen vormen in de vragenlijst en dus niet samengevoegd kunnen worden tot bijvoorbeeld één score op religiositeit. Dit wordt echter niet expliciet besproken.

De belangrijkste eigenschap van een vragenlijst is dat de formulering van de vragen volledig gestandaardiseerd is. Als een vragenlijst mondeling

afgenomen wordt, dan wordt dat een gestructureerd interview genoemd (in tegenstelling tot een semigestructureerd of open interview). Niet alles aan een vragenlijst hoeft echter hetzelfde te zijn voor alle deelnemers. De volgorde van de vragen kan wisselen tussen deelnemers, door verschillende versies van de vragenlijst te maken of de vragen in willekeurige volgorde te laten verschijnen als de vragenlijst elektronisch wordt afgenomen. Ook kan een deel van de deelnemers vragen wel of niet voorgelegd krijgen (bijvoorbeeld afhankelijk van hun antwoord op een vorige vraag).

Vragenlijsten worden meestal gebruikt om op een snelle en eenvoudige manier van zoveel mogelijk mensen informatie te verzamelen. Daarom bestaan vragenlijsten voor het grootste deel uit gesloten vragen, waarbij mensen een of meer antwoordopties kunnen kiezen. Bij sommige onderwerpen kan het echter ook heel zinvol zijn om open vragen toe te voegen aan een vragenlijst. Bijvoorbeeld als je wilt weten hoe tevreden mensen zijn over de begeleiding door een gees-

telijk verzorger of als je wilt achterhalen welke hulpvraag mensen hadden. Beide vragen hebben vele antwoordmogelijkheden; er zijn allerlei redenen waarom mensen (on)tevreden kunnen zijn en veel verschillende hulpvragen waarmee mensen bij een geestelijk verzorger komen. Het is dan vaak efficiënter om een enkele open vraag te stellen, in plaats van een hoop antwoordmogelijkheden en een optie 'overig' voor wat je nog niet zelf had verzonnen. Bovendien vinden mensen het vaak ook fijn om een stukje van hun verhaal kwijt te kunnen. Daarom wordt er in veel vragenlijsten aan het eind nog de mogelijkheid geboden om te reageren op de vragenlijst of enkele laatste gedachten op te schrijven.

Kwaliteitscriteria

Doordat de formulering van de vragen in vragenlijsten volledig vastligt en de volgorde voor een groot deel ook, komen beide nogal nauw. In de vorige aflevering gaven Brenda Mathijssen en ik aan dat een belangrijke aanname in kwalitatief onderzoek is dat onze ervaring van de werkelijkheid grotendeels bepaald wordt door de so-

ciale omgeving (sociaal constructivisme) en dat de manier van vragenstellen grote invloed kan hebben op het antwoord van de deelnemer. Bij een vragenlijst is het extra belangrijk om rekening te houden met deze mechanismen, omdat de onderzoeker vaak niet aanwezig is als de vragen worden beantwoord en misverstanden niet kunnen worden gecorrigeerd. De formulering van de vragen heeft dus grote invloed op de kwaliteit van het onderzoek. Vragen moeten daarom – net als in kwalitatief onderzoek – in ieder geval eenduidig, begrijpelijk, cultuursensitief en niet sturend of beledigend zijn. Daarnaast moeten vragen zo concreet mogelijk zijn, zodat de deelnemer precies weet waarover het antwoord moet gaan.

Ook de volgorde waarin de vragen worden gesteld kan invloed hebben op de antwoorden die gegeven worden. Mensen ontwikkelen bijvoorbeeld vrij snel een idee over wat de onderzoeker wil horen, waardoor ze vragen misschien niet meer helemaal naar waarheid beantwoorden. Het is dus belangrijk dat de volgorde van vragen of onderwerpen zo min mogelijk leidt tot hypothesen hierover. Daarnaast ontwikkelen mensen ook vrij snel antwoordpatronen. Als meerdere vragen achter elkaar ongeveer dezelfde formulering hebben of dezelfde manier van antwoorden, dan gaan mensen steeds minder goed lezen. Zeker als de vragenlijst ook wat langer is (bijvoorbeeld meer dan tien vragen). Ze geven dan automatisch een antwoord dat misschien helemaal niet klopt met de vraag of de antwoordschaal. Het is daarom belangrijk dat vragen goed afgewisseld worden.

Tegelijkertijd moeten antwoordmogelijkheden die er vergelijkbaar uitzien, ook op vergelijkbare manier te interpreteren zijn. Wordt bijvoorbeeld een vijfpuntsschaal gebruikt, dan moet 1 altijd een negatief antwoord betekenen (zoals 'niet van toepassing' of 'heel weinig') en 5 altijd een positief antwoord (zoals 'helemaal van toepassing' of 'veel').

De manier van antwoorden moet ook intuïtief zijn. In Nederland lezen we van links naar rechts, waardoor rechts ook met meer of iets positiefs geassocieerd wordt. Het zou contra-intuï-

tief zijn om de meest rechtse antwoordcategorie te laten betekenen dat er minder van iets is. Zo wordt de kans dat iemand per ongeluk niet het bedoelde antwoord geeft zo klein mogelijk. In de Vragenlijst Zingeving en Geloof wordt ook een vijfpuntsschaal gebruikt (1 = 'helemaal niet van toepassing'; 5 = 'zeer sterk van toepassing').

Overigens zijn de meeste mensen niet geneigd om extreme antwoorden te geven, dus op een antwoordschaal zullen ze altijd een beetje in het midden blijven. Er moeten daarom genoeg antwoordopties zijn om deze nuance te kunnen weergeven, anders zullen mensen snel geneigd zijn de vraag over te slaan of twee antwoorden te geven. Te veel opties is echter ook niet handig, want dan wordt het verschil tussen opties onduidelijker en kunnen mensen niet meer kiezen. Meestal werken drie tot zeven antwoordopties het beste (Hjermstad e.a., 2011). Ook is een oneven aantal opties handig in een antwoordschaal, omdat er dan een midden is dat bijvoorbeeld 'ik weet het niet' of 'niet veel/niet weinig' kan betekenen. Mocht je zelf een vragenlijst willen gebruiken, dan is het belangrijk om kritisch naar deze elementen te kijken.

Bij het toevoegen van open vragen aan vragenlijsten is het extra belangrijk te letten op de hoeveelheid open vragen; ze kosten relatief veel tijd en moeite om in te vullen. Daardoor zijn mensen ze ook snel zat, vullen de lijst niet goed meer in of houden er zelfs helemaal mee op. Sowieso is de lengte van de vragenlijst belangrijk om in de gaten te houden: hoe langer de lijst, hoe minder mensen hem (serieus) invullen. Mijn ervaring is dat mensen bij een onderzoek naar klanttevredenheid drie tot tien minuten willen investeren. Bij een wetenschappelijk onderzoek is dertig minuten ongeveer het maximum. Let er dus op dat je alleen het absoluut noodzakelijke vraagt, als je zelf een vragenlijst wilt toepassen.

Betrouwbaarheid en validiteit

De serieuze en juistheid waarmee mensen de vragen in een vragenlijst beantwoorden hebben invloed op twee belangrijke kwaliteitscriteria: betrouwbaarheid en validiteit. De *betrouwbaarheid* van een vragenlijst gaat over de mate waarin externe factoren (zoals antwoordpatronen, maar ook de omstandigheden waaronder de vragenlijst

wordt ingevuld) invloed hebben op de antwoorden die gegeven worden. In wetenschappelijke artikelen waarin vragenlijsten worden gebruikt, zie je hierover meestal twee statistieken: de Cronbachs alfa (α) en de test-hertestbetrouwbaarheid.

Met vragenlijsten kun je snel van veel mensen informatie verzamelen over uiteenlopende onderwerpen

De Cronbachs alfa geeft een indicatie van de interne consistentie van de vragenlijst: beantwoorden mensen verschillende vragen die over hetzelfde onderwerp of dezelfde eigenschap zouden moeten gaan op ongeveer dezelfde manier? De betrouwbaarheid van een vragenlijst verschilt in elke situatie waarin je deze afneemt, dus hierover vind je informatie in elk artikel waarin de vragenlijst is toegepast. De test-hertestbetrouwbaarheid geeft aan of mensen ongeveer hetzelfde antwoord hebben gegeven als ze de vragenlijst korte tijd na de eerste keer nog een keer invullen. Dit wordt uitgerekend door middel van een correlatiecoëfficiënt (weergegeven als r).³ Het is belangrijk om kritisch naar deze getallen te kijken als je een wetenschappelijk artikel leest. Zijn ze te laag, dan betekent dit dat de conclusies van het onderzoek ook niet betrouwbaar zijn. Beide statistieken moeten 0,7 of hoger zijn.⁴

De *validiteit* van de vragenlijst geeft aan of de vragen wel meten wat ze beogen te meten. Als mensen bijvoorbeeld de Vragenlijst Zingeving en Geloof invullen, geven ze dan wel antwoord over hun religiositeit of spiritualiteit? Of zeggen de antwoorden misschien eerder iets over hun psychische welbevinden? In tegenstelling tot de betrouwbaarheid, zou de validiteit van de vragenlijst onder bijna alle omstandigheden hetzelfde moeten zijn, omdat externe omstandigheden weinig invloed hebben op hoe vragen worden begrepen. Alleen als je bijvoorbeeld van taalgebied wisselt (zoals van Nederlands naar Engels) of van een grotendeels christelijke naar een grotendeels

hindoeïstische doelgroep, moet de validiteit opnieuw vastgesteld worden. Je vindt informatie over de validiteit van een vragenlijst dus meestal alleen in artikelen waarin specifiek onderzocht is wat de validiteit en betrouwbaarheid van de vragenlijst zijn (zogenaamde psychometrische studies), zoals het artikel van Schaap-Jonker en collega's.

De validiteit wordt meestal op drie manieren vastgesteld: door te kijken of de vragen aansluiten bij theorie en ideeën over de te meten eigenschap (gezichtsvaliditeit), door de vragenlijst te vergelijken met een vragenlijst die een vergelijkbare eigenschap meet (congruente validiteit) en door de vragenlijst te vergelijken met een vragenlijst die een andere eigenschap meet (divergente validiteit). Gezichtsvaliditeit is vooral een kwestie van logisch redeneren: als ik deze vragen zou invullen, zeg ik dan iets over wat ik wil weten of over iets anders? Congruente en divergente validiteit worden meestal vastgesteld met behulp van correlaties. De vragenlijsten worden eerst allemaal door dezelfde mensen ingevuld en dan worden de antwoorden van deze groep mensen op de verschillende vragenlijsten aan elkaar gelineerd. Scores mensen ongeveer hetzelfde op de vragenlijsten die over de hetzelfde eigenschap zouden moeten gaan, dan is de correlatie hoog ($r > 0,50$) en mag je ervan uitgaan dat ze ongeveer hetzelfde meten. Scores mensen heel verschillend op de vragenlijsten die over verschillende eigenschappen gaan, dan is de correlatie laag ($r < 0,30$) en mag je ervan uitgaan dat ze niet hetzelfde meten.

Als we kijken naar de vragenlijst van Schaap-Jonker e.a., dan zien we dat de betrouwbaarheid van de deelschalen uit de verkorte versie goed tot zeer goed is: $\alpha = 0,90$ voor positief gewaardeerde religiositeit of spiritualiteit, $\alpha = 0,82$ voor negatief gewaardeerde religiositeit of spiritualiteit en $\alpha = 0,71$ voor zoeken naar zin. Voor het laatste deel van de vragenlijst is de Cronbachs alfa niet uitgerekend, omdat deze vragen los gebruikt worden (dus niet als een score op een deelthema). Omdat de vragenlijst bedoeld is voor de evaluatie van de rol van religie en spiritualiteit bij het herstel van mensen met psychische klachten, willen de auteurs dat de antwoorden ver-

anderingen hierin kunnen weergeven. Daarom hebben zij de gevoeligheid voor verandering van de vragenlijst onderzocht over een periode van drie maanden, in plaats van bijvoorbeeld de test-hertestbetrouwbaarheid. De vragen over zoeken naar zin, angst ten opzichte van God en passiviteit toonden enige gevoeligheid, maar ze vonden over het algemeen geen statistisch significante verandering in de scores. Misschien was de periode te kort? Of kan de vragenlijst toch niet zo goed verandering meten? Vervolgonderzoek zou dat moeten uitwijzen.

Schaap-Jonker e.a. hebben de validiteit van de vragenlijst niet formeel onderzocht. De vragenlijst is gebaseerd op vragen uit reeds gevalideerde vragenlijsten, dus je zou misschien kunnen aannemen dat deze nieuwe vragenlijst daarmee ook valide is. De gezichtsvaliditeit ondersteunt dit idee. De gebruikte vragenlijsten zijn echter niet allemaal Nederlands en mogelijk zijn ze dus niet helemaal goed afgestemd op hoe er in Nederland tegen religiositeit of spiritualiteit wordt aangekeken of hoe men er hier over spreekt, waardoor de vragen toch anders geïnterpreteerd kunnen worden dan in de oorspronkelijke vragenlijsten. Maar we hebben wel wat informatie over de divergente validiteit van deze vragenlijst, want Schaap-Jonker e.a. onderzochten wat de samenhang ervan is met het beloop van de psychische klachten en het behandelresultaat. Het blijkt dat er inderdaad geen sterk verband is tussen de verschillende dimensies van religiositeit of spiritualiteit en de psychische klachten die zijn gemeten, wat betekent dat de vragenlijst over religiositeit of spiritualiteit iets anders meet dan deze psychische klachten.

Betrouwbaarheid en validiteit zijn belangrijke criteria voor vragenlijsten waarin meerdere vragen gebruikt worden om een enkel fenomeen te meten of, met andere woorden, waarvan de scores van verschillende vragen opgeteld worden tot een enkele score op een eigenschap (zoals spiritualiteit of depressie). Als je deze eigenschappen wilt meten voor eigen onderzoek, dan kun je dus niet zomaar veranderingen aanbrengen in bestaande vragenlijsten hierover, bijvoorbeeld door ze korter te maken, de volgorde van de vragen te veranderen of de antwoordschaal meer vergelijk-

baar te maken met andere vragen die je stelt. Dit heeft namelijk invloed op hoe mensen de vragen begrijpen en beantwoorden, en daarmee op de validiteit en betrouwbaarheid van wat je meet en onderzoekt. Dit is overigens minder van belang als je losse vragen wilt stellen in een enquête, die je later niet gaat optellen tot een enkele score.

Tot besluit

Met vragenlijsten kun je snel van veel mensen informatie verzamelen over uiteenlopende onderwerpen. Daarmee kun je fenomenen in grote groepen mensen beschrijven en verklaren, maar ook de ontwikkeling van een individu volgen. Een belangrijk nadeel van het gebruik van vragenlijsten kan zijn dat je niet veel te weten komt over de context waarin de gedragingen, meningen, gevoelens, enzovoort, die je bevraagt tot stand komen. De context heeft echter ook invloed op hoe vragen beantwoord worden, met andere woorden: op de betrouwbaarheid en validiteit van de vragenlijst. Je kunt statistisch onderzoeken of deze beïnvloeding heeft plaatsgevonden, maar het blijft dan onzichtbaar welk aspect van de context van belang was.

Door het opnemen van een paar open vragen in je vragenlijst kun je wel iets meer zicht op krijgen op de context waarin de zaken die bevraagd worden vorm krijgen, maar dat geeft niet zulke rijke data als interviews of observatie. Dit kan opgelost worden door zogenoemd gemengde-methodenonderzoek toe te passen, waarin je zowel vragenlijsten als interviews, observaties of andere methoden gebruikt.⁵

Zowel in dit deel van de serie als in het vorige deel gaat het vrijwel alleen over het verzamelen van informatie, niet over hoe deze vervolgens geanalyseerd moet worden. In de volgende twee delen besteed ik aandacht aan data-analyse. Wel beperk ik me daar tot kwantitatieve analyses.⁶ Kennis van deze analyses helpt om bij het lezen van een wetenschappelijk artikel te bepalen of de gevolgde procedure wel past bij de onderzoeksvraag en dus of de conclusies wel geldig zijn (zie ook nummer 101). Kwantitatieve analyses zijn, in tegenstelling tot kwalitatieve analyses, sterk gestandaardiseerd. Eigenlijk zijn er

maar twee families van analyses: vergelijkende analyses en correlatieve analyses. De psychometrische analyses die in dit artikel aan bod zijn gekomen vallen alle onder de familie van correlatieve analyses.

In het volgende deel bespreek ik een aantal veelgebruikte vergelijkende analyses en in het deel daarna veelgebruikte correlatieve analyses.

Dr. A. Visser is universitair docent geestelijke verzorging aan de Rijksuniversiteit Groningen. E-mail: a.visser-nieraeth@rug.nl.

Literatuur

Hjermstad, M.J., Fayers, P.M., Haugen, D.F., Caraceni, A., Hanks, G.W., Loge, J.H., ... Kaasa, S. (2011). Studies comparing numerical rating scales, verbal rating scales, and visual analogue scales for assessment of pain intensity in adults: a systematic literature review. *Journal of Pain and Symptom Management*, 41 (6), 1073-1093.

Schaap-Jonker, H., Aantjes, C., Moll, A. & Welie, W. van. (2019). Meten van religie en spiritualiteit in relatie tot psychische klachten en herstel: voorstel voor een multidimensionale vragenlijst. *Psyche en Geloof*, 30 (3), 210-222.

Visser, A. (2019). Patiënt-gerapporteerde uitkomstmaten (PROMs): wat, waarom en hoe? *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 22 (96), 32-39.

Visser, A. & Damen, A. (2020). Waar moeten we het zoeken? Op weg naar een onderzoeksagenda voor GV in de zorg. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 23 (97), 48-57.

Noten

1. Dit artikel is gratis te downloaden via de persoonlijke website van Hanneke Schaap-Jonker (https://www.hannekeschaap.nl/media/P&G2019_30_3.pdf) en haar profielpagina op de website van de Vrije Universiteit Amsterdam (https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/87374598/P_G2019_30_3_p210_222_Schaap_Aantjes_ea.pdf). De QR-code in figuur 1 leidt je naar het artikel op de persoonlijke website.
2. Zie Visser (2019) voor informatie over het gebruik van vragenlijsten voor het beschrijven van effecten of uitkomsten van begeleiding door geestelijk verzorgers (of anderen).
3. In het laatste deel van deze serie zal ik nog wat meer uitleggen over wat correlatiecoëfficiënten zijn, want ze worden veel gebruikt in empirisch onderzoek.
4. De grenswaarde van 0,70 geldt niet altijd bij test-hertestbetrouwbaarheid. Soms wil je namelijk met een vragenlijst kleine veranderingen in gedrag of gevoelens van een persoon kunnen detecteren. Bijvoorbeeld als je een vragenlijst gebruikt om de toestand van je cliënt bij te houden tijdens begeleiding ('routine outcome monitoring'). Dan wordt de overlap tussen de antwoorden tijdens de eerste afname van de vragenlijst en de volgende afname kleiner, en de test-hertestbetrouwbaarheid dus lager.
5. Voor een meer diepgaande discussie hierover zie Visser en Damen (2020).
6. Voor meer informatie over kwalitatieve analyses raad ik de boeken en websites aan uit het kader in het vorige deel (zie nummer 102).